

אלה תולדות בית שנהר (פרקי זכרונות)

רבקה רוכל-שנברג

בימי מלחמה ומהפכה

הדירה בבית יגלם ברח'. אלכסנדרובסקאיה

רחוב חדש, דירה חדשה, דמויות חדשות

הגיע אביב 1915. הפשרת – שלגים וסיוס שנת – הלימודים. נאמר לנו שלקראת הקיץ עלינו למצוא דירה חדשה.

השתכנו בדירתם של משפחת יגלם למשך השנה הקרובה. הדבר נתאפשר עקב פינוי בתי – הספר הממשלתיים לפנים הארץ, לעיר יליזבטגרד. בגלל המצב הבטחוני פונו תלמידי ה"ריאלי" לבנים ו"חריזובה" לבנות והאמהות נילו אליהם. וכך, נסעה גב' יגלם עם בניה, תלמידי התיכון "ריאלי", ובבית נותר רק א'. יגלם.

אגב, בבתי – ספר אלו יכלו ללמוד רק ילדים מבתים אמידים כי שכר – הלימוד היה גבוה מאד.

אחנו את מיטלטלינו הדלים ועברנו לשם. העמידו לרשותנו דירה בת 5 חדרים גדולים בקומה שניה ובה 2 חדרים – שינה, מטבח גדול, סלון וחדר – אוכל; חדר – אמבטיה מודרני עם מים זורמים; בסלון היה שטיח ירוק מקיר לקיר, כספת, שולחן כתיבה גדול, מנורות רבות וריהוט אלגנטי.

צינפה ואני קיבלנו את חדר הבנים הגדולים, וההורים – את חדר הילדים הקטנים ליד המטבח.

ארון יגלם, יהודי מליטא, היה בר – אורין ששלט בעברית. היה קורקטי מאד אם כי יצא לו שם של אדם קשוח ושאינו מסביר פנים במיוחד. למרות זאת חשנו בעליל כי הוא מעונין שנרגיש טוב בביתו – גם ההורים וגם הילדים.

יחסי – ידידות הדוקים נרקמו בינו לבין הורינו: עם אמא הוא ניהל שיחות ארוכות על חינוך, עברית ועניני דיומא. היה לנו טוב מאד בדירה לוקסוריוזית זו, ששכנה ברח' הראשי – אלכסנדרובסקאיה. הא'. יגלם העמיד לרשותנו את הספרייה הגדולה ואנו מצאנו בה אוצרות רבים של ספר – ילדים ונוער כמו אגדות אנדרסן וגרים, העיתון לילדים

"ז'דושכנויה סלובו" ואחרים; ספרות עשירה למבוגרים, כל הקלסיקנים הרוסיים, כתיבי – עת שונים ותרגומים לרוסית מהספרות העולמית. ציניה התנפל ברעבתנות על כל הספרים ללא כל בקורת וללא אבחנה. היו שם גם משחקים רבים כמו שח, ודמקה ועוד. עבור ציניה ועבורי היה זה עולם ומלואו כמעט.

בוקר אחד ניכנסתי לחדר-השינה של הזוג יגלם וראיתי צילום שהרשים אותי: הא'. והגב'. יגלם עם קבוצת-אנשים בלבוש לבן רוכבים על חמורים בא"י. שאלתי את אמא לפרש הצילום והיא ענתה כי הזוג בילה את ירח-הדבש שלו בא"י. הדבר היה בגדר חידוש עבורנו. כל-כך למה? אנו גדלנו על שפת אידיש, לימוד עברית והשיר העממי האידישאי, על שמירה קפדנית של דמסורת – דברים שהיו קשורים אצלנו באופן טבעי עם תחושת לאומיות וציונות. וכאן – בית יהודי שבו מדברים רוסית, השבת אינה נישמרת, הכשרות בספק אך יחד עם זאת מורגשת אווירה ציונית לאומית.

ניחוש לפי כף-היוד

ערב אחד קרא לי ציניה והציע שינחש את עתידו לפי כף-היוד. הסכמתי בלי היסוס. הוא הסביר לי שבאחת ההזדמנויות, כשנבר בין הז'ורנאליים בספרייה, מצא שם חוברת העוסקת בכירומנטיה. מיד הוא ניזכר בביקור-הצוענים בטת'רדה שהרשים אותנו כל-כך וכיצד צועניה אחת ניכנסה הביתה וניחשה עתידות לאמא. הוא החליט לממש את הנסיון הזה. הושטתי לו את כף-ידי הפתוחה והוא החל לנחש דברים לגמרי לא נעימים בקול מהורהר ומתמשך: "קו החיים קצר מאד ... ייתכן שתמותי עוד מעט ... אבל קודם לכן תשבי, אולי, בבית הסוהר כי יש לך אצבעות ארוכות ... ואולי בעצם תהיי פסנתרנית..." הוא גיבב צרות מצרות שונות עד שתהחלתי לבכות בקול. אמא ניכנסה לחדר, הבינה את המתרחש, תפסה את החוברת ואמרה לציניה: "בחור כמורך המתכוון כבר לבר-מצווה, איך לא תתכייש לעסוק בשטויות כאלו?" וסוף למדע הכירומנטיה.

החיים נכנסו למסלול. ציניה למד כבר בתיכון והתחיל להצטיין בכל המקצועות. בערבים היה הולך למר אלטמן לשעורי עברית. אך דא עקא, הקריאה המופרזת עד שעות מאוחרות בלילה והלימודים המרוכזים, הטילטולים הרבים שעברנו והנדודים, ההיתנתקות ממסגרת יציבה והסתגלות לאנשים חדשים רבים כל-כך – הכל החל לתת אותותיו בציניה. נוסף לכך גבה מאד באותה תקופה ורזה הרבה. עצביו, כנראה, התרופפו והוא חדל לישון.

לילה אחד אני מתעוררת מנגיעה קלה בכתפי. אני מתיישבת מיד במיטה ורואה את אחי עומד לפני בכוחנת-הלילה הארוכה שלו ואומר: "ריבצי, אינני יכול לישון כבר הרבה הרבה לילות. הטיפוסים האלה לא נותנים לי מנוחה. הם מטלטלים אותי, מאיימים עלי, מתנפלים דוחפים אותי מאחד לאחד." אני בודה בו מבלי להבין, ולאחר רגע הוא ממשיך בקול נמוך: "הם צוחקים אלי ואני די מפחד". אני שואלת בלחש: "מי הם הטיפוסים הללו"? והוא עונה: "אלה הגיבורים מתוך 'רשימות מבית המוות' של דוסטויבסקי, את יודעת, הספר שקראתי לא מזמן. גם המכשפה מסיפורי גוגול הרוכבת על מטאטא מבעד לארובה נוחתת בדיוק עלי ...

הקשבתי בשקט כאילו אני מאזינה לאחד הסיפורים שלו מימי עליית-הגג בקרן־רדה, בלי שום פחד או בהלה. והוא ממשיך: "את יודעת, גם ה"הפרח האדום" של גרשין כל-כך מפחיד אותי ... אני רוצה שתכנסני למיטה שלי ותשיר לי איזה שיר. אולי זה ירדים אותי".

קפצתי למיטתו לשיר לו בשקט שיר שהיתה שרה לי מרינקה – העוזרת של סבתא; לחן אוקראיני נוגה ומתמשך עם המילים "יאוט ויטרה ויאוט בינע..." (נשבים רוחות, רוחות עזים...). וכך לאט לאט הוא נירדם ואני על ידו. הדבר חזר על עצמו כמה לילות עד שהתחלתי לאחר לבית-הספר. יום אחד השאירה אותי המורה בפרוודור ולא הניחה לי להקנס לכיתה. בכיתי שעה ארוכה, וכשחזרתי הביתה נכנסתי בהחלטיות למטבח על-מנת לשים קץ לדבר. אמא היתה באמצע העבודה ואני הכרזתי: "אינני מוכנה להיות עוד האומנת של צינייה," וסיפרתי את כל המעשה. אני זוכרת שאמא ניגבה את הידיים, התיישבה על הכסא בשקט, הקשיבה לי קשב רב ואמרה: "טוב מאד שסיפרת לי".

בצהריים, כשבא אבא הביתה נכנסה עמו אמא לחדרם, סגרו את הדלת ודנו בכל הענין. מאז נישתנה הסדר בבית: צינייה עבר לישון בחדר עם אבא כך שלא יפריע לי יותר ואני עברתי לחדר עם אמא. הפסיקו מייד את השעורים בעברית. נעלו את כל ארונות הספרים – אין קראיה! למעשה, נמצאתי אני מפסידה וכעסתי על צינייה: "הכל בגללך".

בוקר בוקר הלכה אמא לשוק, קנתה מצרכים מיוחדים שצינייה אהב, והשתדלה שיעלה במשקל. אני זוכרת שהיתה יושבת על-ידו בצהריים וממריצה אותו לאכול ביצים, שמנת, ירקות, בשר ופירות. אחה"צ שכב צינייה לנוח. הכנת-השעורים לא הכבידה עליו לגמר.

באותם ימים חיכתה לו אמא בפתח-הבית, מחזיקה בידה את חישוק-העץ הגדול שקנו לו באיבונץ ומכריחה אותו להתרוצץ ולגלגל את החישוק כחצי שעה על המדרכה ואחר-כך לנוח קצת. מאז התפתה אמא תמיד לפנות-ערב ללכת אתנו לגן העירוני שם ניגנה תזמורת צבאית וילדים הירבו לשחק. התרוצצנו באוויר הצח עד חשיכה. וכך נימשך הנוהג עד שצינייה "עמד על הרגליים" כדבריה של אמא: קיבל צבע, עלה במשקל, מצב-רוחו השתפר. הוא רכש לעצמו כבר חברים ועמדה חזקה בבית-הספר ושיחק בכדורגל. ההומור, הצחוק והתעלולים למיניהם חזרו גם הם. התכונה הנוספת האופיינית לו מאד – הסקרנות – חזרה גם היא וגרמה לא פעם למצבים מבישים.

* * *

יום אחד הגיעו אורחים לבית-יגלם: בת-אחיו יווה עקייבנה, רופאת א.א.ג., ובעלה אייזיק ברודני – שניהם מליטא. הם התארחו זמן-מה בבית ואני זוכרת שהרשימו את כולנו. יווה היתה אישה יפה, נימרצת ובעלה היה בעל קסם אישי רב. ברבות הימים נפגשנו בארץ, כשברודני (שינה את שמו לבר-אלי) היה אחד ממנהלי בנק-הפועלים, והעלינו ביחד נשכחות.

בזמן שהותם בבית התנהלו שיחות רבות מאד על נושאים מגוונים כמו ציונות, עברית, פוליטיקה ומדיניות ורשמים אישיים ממקומות שונים. ברודני, בעיקר, ידע לתאר באופן מוחשי ביותר וריתק את כולם. אני זוכרת מאותו זמן ערבים בהם שיחקו קלפים, הוגש כיבוד והאווירה היתה ספוגה בהומור ובדיחות-הרעת.

כעבור כמה ימים עזב הזוג ברודני את פרוסקורוב.

* * *

בר-מצווה

שנת 1915. בינתיים התקרבו יום הבר-מצווה. אבא כמובן רצה שיהיה זה לפי כל המנהגים המסורתיים. אמא עמדה ימים במטבח והכינה בעצמה את כל הכיבוד: אפתה מאפה מסובך בשם "פלויד", הכינה דגים ממולאים, ליפתן שזיפים ועוד. אבא הביא משקאות – הכל כיד המלך. הסעודה היתה חגיגת מאד. אבא הזמין את כל הדודים והדודות וכמה מבוגרים שהתענינו בטקס ובעברית. גם המורה לעברית הזמן. אבא עמד על כך שסבא חיים יהיה נוכח בערב זה. הוא נסע והביא אותו בכיכרדה. סבא היה חלש מאד ובקושי עלה לקומה השנייה. הוא היה חיוור, הרגיש לא טוב ונאנח הרבה; ישב כל הזמן בכורסא והסתכל באחי בעצבות רבה.

אני זוכרת את אדון יגלם עומד בפתח הסלון קורן מנחת ומקבל את פני האורחים בהשתעשעו בשרשרת זהב, שהישתלשלה מכיס-חזייתו.

האורחים ישבו בחצי-מעגל. אחי עמד בראש השולחן לבוש במדים השחורים של בית-הספר עם הצווארון הנוקשה וכבע הקסקט. היה כל-כך יפה אז – סמוק לחיים ועיניו נוצצות. הוא החל לדרוש את דרשתו שהכין בעצמו בעברית שוטפת בהברה ספרדית.

למעשה, לא היתה זו חגיגת אלא ציון של בר-מצווה. ילדים לא באו. לא היו מתנות ולא משחקים. אני עמדתי בפתח החדר השני והשתעממתי, משום שהיתה זו דרשה ארוכה מאד ומה גם בשפה שלא הבינתי. בתום הדרשה שתו "לחיים" וישבו לשולחן לסעוד.

היתה איזו אוירה של מתיחות. דיברו בלחש. סבא הרגיש את עצמו לפתע ברע, ואבא החזירו בכיכרדה לבית-הדוד מושקו. האורחים התפזרו והאירוע תם כלא היה.

כעבור 3 חדשים באו אלינו להודיע כי סבא נפטר. קראו לו לארוחת-הצהריים, ומשלא ענה ניגש אליו הדוד ומצא אותו ללא רוח-חיים. כולנו מיהרנו לחד מושקו ושם מצאנו את כל המשפחות, הדודים, הדורות וכל הנכדים – בית מלא אנשים. הצצתי לחדר הגדול. ראיתי גופה מוטלת על הספה הגדולה, מכוסה בסדין. כולם מאד נירגשים. הילדים לא הורשו ללכת ללוויה.

עם הסתלקותו של סבא נפסק, למעשה, הקשר האחרון לילדות מאושרת.

באותו זמן לא נתקיים גם הקשר עם ביתה של סבתא הינדה בביילוזורקה, מפאת הגירוש.

. . .

הבית ברח'. דבוריאנסקאיה

בקיץ חזרו הביתה התלמידים שפנו לייליזבטגורד וביניהם גם בני משפחת יגלם וכך, נאלצנו לפנות את הדירה. עשינו זאת בצער משום שהיה לנו שם טוב מאד, נוח, נהנינו מן הבית והרחוב הראשי.

קיבלנו את הצעתו של אחיו של אבא, הדוד הרש-בר, לעבור לגור אליהם.

ביתם היה ברח' דבוריאנסקאיייה. היה זה רחוב לא מרוצף שכוסה בבוץ בסתיו ובחורף. הרחוב היה ארוך, מצידו האחד הגיע כמעט עד לעיר הישנה ומצידו האחר נמשך במעלה-העיר עד לחלק החדש, לגן העירוני והרחובות הראשיים. ברחוב זה בלט האלמנט הכפרי – שהורגש בכלל בפרוסקורוב: כאן התגוררו "מזורים" בבתיים קטנים. ה"מזורים" הינם פולנים, צאצאים מחבל ביצות וערות בפולניה (פולסיה). בחצרותיהם החזיקו בעלי-חיים. לא פעם הסתובבו בחצר פרה או תרנגולות אחדות; סביב הבתים – חלקת אדמה קטנה מעובדת כגנית-ירק. לעתים קרובות היתה אמא נעזרת בתוצרת-המשק שלהם. בתיהם הקטנים היו לרוב מגודרים; החלונות – קטנים; על הקיר החיצוני תלו לעתים זרים של בצל ושום לייבוש; הגגות ניבנו מרעפים. אגב, ההווי הכפרי היה מורגש אפילו ברחובות הראשיים. אני זוכרת חווה עם פרות, חזירים וכו', בפירת הרחובות אפטייקרסקאיייה וסובורנאיייה.

באותו רחוב דבוריאנסקאיייה היתה גם שכונה של "מיישצ'אנייה": זוהי שיכבת אוכלוסיה זעיר-בורגנית שמבחינת מעמדה נחשבה בין מעמד הסוחרים לבין בעלי-המלאכה. היה זה מעמד עירוני מובהק. בחצרותיהם לא היו בעלי-חיים ואף לא גינות. בחלונות בתיהם תמיד פרחי גרניום, שהפכו לסמל של הזעיר-בורגנות גם בספרות.

יחסים קורקטיים שררו בין האוכלוסיה היהודית שברחוב לבין האוכלוסיה הנכרית.

ביתו של הרוד הרש-בר היה בן קומה אחת. ויליה יפה בת 3 חדרים עם 3 כניסות: אל המטבח, אל החדר שהוקצה לנו ואל ה"קרלצ'קו" – מבוא לבית. בחצר-מחסן עץ לאיחסון תבואה, שהיה נעול בשער ברזל. הרוד היה משקי מאד ושמר על הכל הצורה נקייה ומסודרת.

2 חדרים של הרוד והרודה היו מרוהטים יפה בטעם התקופה: חדר-שינה וחדר-אוכל. המטבח קטן. אנו קיבלנו חדר גדול עם כניסה לחד. גם מבוא קטנטן היה לחדר ובו הקימה אמא פינת בישול. מים זורמים לא היו בחדר. למרתת היותר גדול, היה עמוס רהיטים: מיטה ענקית בה ישנתי עם אמא, ספה – עליה ישן אבא ומיטה מתקפלת עבור צינייה, שולחן ארוך באמצע החדר עם 2 ספסלים; ארון שהכיל את כל מיטלטלינו ו-2 ארגזים ששימשו מזווה.

אמא היתה מאד מרוצה מתנאי הדיור שלנו ואני זוכרת ביטוי שלה מאז: "מכאן אינני זוה". הרוד והרודה לא נכנסו לחדרנו והפרטיות כובדה. כנראה שגם המצב הכלכלי שלנו הוטב. באותו זמן קנו לי נעליים על עקב נמוך, מכופתרות בצד – עובדה שזכורה לי כיוצאת-דופן.

כמו-כן חודש הקשר עם סבתא הינדה מביילוזוקה לאחר שחזרה מהגירוש לעיר פולונוייה שביהלין.

הרוד הרש-בר היה קרוב-משפחה חם ואנו נהנינו מיחס חיבה נילבב. בזמנו שירת בצבא הצאר ומאו אותו זמן היה פיו מלא סיפורי מעשיות. מי שנהנה במיוחד מסיפוריו היה אחי. היה זה בשבילו מקור בידור וצחוק ללא גבל. אמרו על הרוד שיש בו משהו מן התימהוני; ייתכן!

זכינו כאן לפרטיות מינבית. הכניסה הנפרדת, פינת-המטבח והיחסים עם הרוד והרודה הישרו מצב-רוח טוב. הרודה שרלה היתה אישה קטנה, צנומה, מאד לא יפה, חכמה ובעלת-ערכים, שעוררה סימפטיה בלב כולם. היא דברה אידיש ליטאית, חבשה פאה נוכרית

וענדה תמיד תכשיטים יקרים – גם בימות החול. בחברתה הרבינו לבקר בביתו של הרבי מִקְלֵיָה, שאשתו הרבנית היתה אחות-הדודה.

. . .

יום אחר אני נכנסת למטבח בשעת-צהריים והנה ילד יושב ליד השולחן. לגופו מעיל גדול ממדותיו וכובע קסקט לראשו. הדחה מגישה לו ארוחת-צהריים ומאיצה בו לאכול הרבה. כעבור דקות אחדות הוא קם ממקומו. הדחה פורסת 2 פרוטות לחם עבות, מורחת אותן בשומן אווזים, תוחבת את הכרף לידיו, נותנת לו תפוח והוא יוצא. אני שואלת אותה מיהו והיא אומרת: "זהו ילד יתום מ'תלמוד-תורה'. הוא בא יום יום לאכול צהריים".

. . .

שנת 1916. המלחמה נמשכת. גיוסים נירחבים מאד מכרסמים במשפחות-החקלאים המשקים מתחילים לשווע לעזרת כוח גברי בכפר. אני זוכרת כיצד היינו הולכים לפעמים לתחנת-הרכבת והנה קרונות על גבי קרונות עוברים ביעף, עמוסים חיילים על נישקם ופניהם נישקפים בחלונות: היו אלו פנים חמורי-סבר. נוסעים בשקט. כבר לא מלווים בשירה את נסיעתם לחזית כמו בהתחלה.

המצב במדינה סטטי. שכבו בחפירות כבר זמן ממושך. בחזית רבו הקורבנות וגברה התסיסה. השלטונות ניסו להרים את המוראל בעם. חילקו פורטרטים בצבעים בגודל טבעי של הצאר והצאריצה – בעיקר של יורש-העצר בתלבושת קוזאקית. סיפרו על נצחונות פה ושם אך היה ברור כי אלו חדשות-סרק. בעיר הוקם בית-חולים צבאי. ברחובות נראו נכי-מלחמה בודדים מדדים על קביים, חבושי-ראש וכו'. התרחשויות מסעירות חלו בחצר-המלכות. באוויר הדדה השם רֶסְפוּטִין. המבוגרים התרגשו אמנם יותר מאתנו הילדים, אך גם בנו דבק שמץ מריגשתם זו. שירי-בוז למשפחת-הצאר החלו רווחים בציבור וקושרים את שם המלכות עם שמו של רספוטין. אנקדוטות ורמזים על הצאריצה ורספוטין הומצאו חדשות לבקרים וגם הילדים חזרו עליהם בקול צחוק – הכל, כמובן, לא בפרהסיא.

פשטה תופעה של בחורים יהודים צעירים המטילים בעצמם מומים על-מנת להשתמט מן הגיוס. חבורות חבורות היו מתאספים גם בבתים פרטיים ושותים בלילות קפה שחור ומעשנים סיגריות וכך מקבלים דפיקות-לב. תופעה זו קיבלה אצלנו את הכינוי: "מען פלאגט זיך" (מתענים).

באותה תקופה אני זוכרת שהרבה קרובים הגיעו אלינו על-מנת להתייצב לצבא, מאחר וקראו לגיוס גם גילאים מבוגרים יותר. אני זוכרת את הדוד שמואל קָנֶר – אחיה המבוגר של אמא מקְרֶמְנִיץ – ואחרים. גם אבא התייצב. המונים באו לפרוסקורוב לוועדות הרפואיות כי פשטה שמועה שוועדות אלו ליבראליות במיוחד כלפי יהודים. זאת בגלל רופא מסויים שטען כי אזרחים יהודים, שאינם נהנים מזכויות מלאות יכולים לשרת בצבא בימי-שלום אך אינם חייבים כן בזמן מלחמה. רבים נהרו העירה וקיבלו כרטיסים כחולים שפירושם – דחיית-השירות, או המילואים.

. . .

ציניה ואני מרחיבים את מעגל הכריותינו עם ילדים מהרחוב ומהסביבה. בדירה סמוכה לזו של הדוד מתשקו שוכרת חדר משפחה יהודית בשם - לישיצינסקי. להם ילדה בת-גילנו ובה מטפלת גוברננטית גרמניה בשם נלי. הילדה לבושה תמיד הדר, שלא כדרך ילדי-המקום.

נלי הגוברננטית יוצאת הרבה לבילויים. היא מתיידדת בעיקר עם אנשי-הצבא שבעיר. בפרוסקורוב היו מוצבים דרך-קבע 4 גדודים: 2 רגלים, 1 פרשים ו-1 ארטילריה. גם חיילים קוזקים היו. הם שכנו בקסקינים ישנים לא הרחק מתחנת הרכבת. כדאי לציין כאן, שרכבת זו נסעה במסלול ארוך במיוחד: מקיוב עד לבוב. נוכחות החיילים בעיר מורגשת מאד מכל הבחינות: הם תורמים הרבה לכלכלת העיר ופרנסת תושביה; התזמורת שלהם מנעימה נעימותיה לקהל הרחב בגן העירוני; תחבורה קבועה בעיר על ידי פאטונים (כרכרות) ותחבורה בין-עירונית של מרכבות. קשר יומי קבוע נתקיים עם קמיניץ-פודולסק.

אנשי הגדודים מתיידדים עם בנות-המקום. זכור הסיפור על בלומה, וכך על נלי, שהירבתה לצאת לרקוד בחברתם.

בני-משפחת לישיצינסקי חיו ברמת-חיים גבוהה ביותר. לא ידענו מה מעשיו של לישיצינסקי זה, אך הם אכלו ב"רסטוראנים" מהדרים ויקרים, הוציאו כסף רב על לבוש וכר. כל אורח-החיים שלהם שונה מזה של האוכלוסיה המקומית.

והנה בזמן מסויים התחילו בסידרה של חיפושים מטעם הרשות. היה ברור שמישהו מוסר מידע ועורך מעקב אחר הבתים בהם מתכנסים בחורים להטלת-מום. גב' לישיצינסקי נהגה להיכנס לעתים קרובות לדודה לשיחה עמה ועם אמא. יום אחד גילו שלישיצינסקי זה נפגש עם מישהו מהמשטרה החשאית. ככל שתכפו החיפושים – ותמיד לכתובת נכונה – נתעורר חשד אצל היהודים, שמא מקור הרע הוא לישיצינסקי. ניזהרו מאד בשיחות גם עם אשתו. היא חשה בכך, כמוכן, והיה לה מאד לא נוח.

יום בהיר אחד נעלמה המשפחה. התברר מיד כי הוא הלשין ועבד בשירות המשטרה.

עובדה אחת העיקה על שהותנו אצל הדוד הרש-בר: היה להם בן יחיד בומיניו. אמא סיפרה לנו שהיה ילד יפה-תואר אך בהיותו תינוק חלה, והמחלה הותירה אותו פגוע-מוח ונכה: הוא לא ראה, הוא לא שמע, הוא לא דיבר, רגל אחת קצרה מחברתה ויד אחת משותקת. פיו זב רוק כל הזמן. הוא הגיב רק על צליל קולם של הדוד או הדודה. במשך כל שעות היום היה פוסע ללא הפסק הלוך חשוב במרפסת. כששמע את אחד מהוריו עצר לרגע מהליכתו. היה מרים את הראש ומקשיב כאילו, אך חוזר וממשיך בצעידה ללא הרף. היה עושה את צרכיו בעמידה או תוך כדי הליכה.

הדודה רחצה אותו פעמיים ביום והלכה כל הזמן עם הסמרטוט ביד והחליפה את בגדיו כמה פעמים ביום. היא היתה אישה מאד נקיה. היתה מאכילה את הילד בכף מתוך קערית-עץ אך הוא הפך הכל על פיו. והוא, בסבלנות היתה מנגבת הכל. היה זה נוגע ללב לראות את הדוד והדודה משועבדים כליל ליצור המתנהג ספק כבן-אנוש ספק כחיה. הם מעולם לא התלוננו, האמינו שכך גורלם ועליהם לשאת אותו. היה זה אסון טרא אך לא היתה בהם מרידת.

הילד היה בן-גילו של ציניה. בתחילה התייחסנו ליצור משונה זה בסקרנות וחקרנות. במרוצת-הזמן חדרו ריחות-ההפרשה לכל חדר למרות הנקייון המופרז. אמא החזיקה חלק פתוח בקיץ ובחורף. כל ישות הבית היתה ספוגה בכך. הדבר החל להעיק על ציניה במיוחד. בערבים נהג ללכת למורה אלטמן ולבלות שם הרבה. הוא התמסר לקריאה מרובה, לעברית ולכתיבה – אז כבר כתב עברית. אני התעריתי מאד בחיי בית-הספר. היו לי חברות שעמן ביליתי והרביתי לשהות בבתיהן: ניוטה זילברמן ודובריש רוזנטולר, התאומות שייבעליה ולאהליה טברסקי, אידה דימנט, צילה בולק, ליזה גלזמן ועוד – גלריה שלמה של ילדות נחמדות ומחונכות, שדמויותיהן צצו ועלו בזכרוני באופן מוחשי כל-כך עקב כתיבת זכרוני ואני תודה: מה עלה בגורלן?!

. . .

הודים פנייה ובייז

באותו זמן היתה דאגתה הגדולה של אמא נתונה לאחיה הצעיר פנייה, ששירת בחזית הקדמית. ציניה ואני קיבלנו ממנו גלויות רבות לפי שמנו וכתובתנו, ושתיים מהן שמורות עמי עד היום: האחת נישלהה בימי שלום לטרנרודה והאחרת בזמן המלחמה לכתובתנו ברח'. דבוריאנסקאייה בפרוסקורוב.

הדוד פנייה התנדב לצבא עוד בזמן שלום כדי לשחרר את האח הבכור, בייז – שהיה מפרנס המשפחה – מחובת השירות הצבאי. ובנוסף לכך, "מתנדב" כזה – שהיה בעל תעודת-בגרות שרת בצבא שירות מקוצר מן האחרים. לפנייה היו תכניות להמשיך בלימודים ושאף לסיים את הצבא כמה שיותר מהר. אך המלחמה פרצה בזמן שירותו זה. הוא נשאר בקו הקדמי בחפירות. כשהמלחמה נתמשכה ודרשה כוחות נוספים הוכרח גם בייז להתייזב, ונסע לשם כך לברדיצ'ב.

כעבור שנים סיפר הדוד בייז לציניה ולי על שהותו בברדיצ'ב, כיצד התאכסן אצל בני-משפחה של סבא הרש-איציק קנר: משפחת ולושין ומשפחת דער בארמדיקער. הם טיפלו בו במסירות ובחמימות ונהגו בו בהכנסת-אורחים יוצאת מהכלל. בייז מאן להטיל בגופו מום חיפש דרכים אחרות להשתמט מהשירות. הקרובים טיכסו עצה יחד עמו והוחלט שישים את עצמו חרש-אילם. בתור שכזה היה עליו לעמוד בנסיונות קשים ובמבחנים יום ולילה בתוך כתלי בית-חולים צבאי בעיר ברדיצ'ב. הוועדה הצבאית הכניסה אותו לבית-החולים ובלילות נהג לדבר אל עצמו כי חש שהנהגה הוא הולך ושוכח לךָ. כך עברו עליו כמה שבועות קשים מאד, ושמור עמי תצלומו במדי בית-חולים זה. לאחר שהשתחרר חזר הביתה לביילחורקה, לאמו.

פברואר 1917. יום אחד בישרה לנו אמא בהתרגשות רכה, שהדוד פנייה פצוע ושוכב בבית-החולים הצבאי בפרוסקורוב. הוא מאד מבקש שציניה ואני נבוא לבקרו. איוו חוויה! ציניה התרגש מאד, רקד ורקע ברגליים; חישב איך יילך לשם, מה יגיד לפנייה, איך ניראה עכשיו הדוד פנייה – הגבור הזה, האמיץ הזה, היהודי הגאה הזה. אך אמא קוטעת הכל בבת-אחת ואומרת: "לבשו את המעילים והערדליים". תוך כדי-כך מסבירה אמא לציניה כיצד להגיע לבית-החולים ומזהירה אותו להחזיק בידי כל הזמן ולשמור עלי.

בחוץ קר מאד. בוץ. המקום רחוק, כמעט מחוץ לעיר. אנו צועדים זמן רב ולפתע אנו רואים לפנינו שלט גדול תלוי כתוב: "זוייני גוספיטל" ("בית-חולים צבאי). אנו מתקרבים הנה הדרך פינייה עומד בפתח ומצפה לבואנו. לגופו מכנסיים לבנים וחלצת-הסיס קשורה בחגורה — אלו בגדי-החולים. הוא עומד מחייך כולו למראנו וממש קורן כשאנו נכנסים.

בפרוזדור ארוך עומדים שולחנות-איכרים פשוטים וספסלים בלתי צבועים. חיילים פצועים המסוגלים ללכת מתנועעים לאט על קביים, מהם חבושי-ראש, כנראה כבר בתהליך החלמה. אנו, משום-מה, מאד מתביישים. זוהי שעת-התה. הדרך פינייה מושב אותנו על אחד הספסלים. בין השולחנות עוברת אחת חנינית המביטה בנו כל הזמן בתמהון. כשהיא מתקרבת אלינו פונה אליה הדרך פינייה: "אחות טסיה, אלו הם בני-אחותי". היא מחייכת ומגישה גם לנו 2 ספלי תה וחתיכות גדולות של עוגת-שמרים, "קֶבְקֶה", עשויה מקמח לבן. הדרך פינייה מסתכל בנו כל הזמן ומחייך. אני שמה-לב פתאום שחסרה לו בפיו שן קידמית, ורוצה מאד לשאול "מדוע"? אך אני מתביישת. ציניה ואני יושבים ואוכלים ושותקים. הדרך מתחיל לשאול מה נשמע בבית, מה שלום אמא, האם היא עובדת הרבה וכו'. הוא ידע כבר, כנראה, שהיא בהריון. אנו לא ידענו.

עוברת שעה קלה והדרך פינייה אומר: "מתחיל להחשיך. כדאי שתכוננו ללכת הביתה. אני מקווה שנתראה בקרוב". יצאנו. הלכנו ושתקנו כל הדרך עד הבית: גודש כזה של רשמים!

כעבור זמן קצר קיבל הדרך פינייה את התעודות הדרושות ושחרר מבית-החולים. עם פרוץ המהפכה עמד הצבא הרוסי כבר בסימן התפוררות. חיילים ברחו מהחזית על ציודם ונישקם וחזרו לכפרים. גם הדרך פינייה החליט לא לחזור לפלוגתו אלא לנסוע הביתה לביילוורקה. הוא שהה עוד ימים אחדים בפרוסקורוב וערב עזבו את העיר התאספה המשפחה אצל הדרך מוינה גרינברג.

היה זה מעין ערב-פרידה מפינייה. ואז, לראשונה, סיפר באופן מרתק כל-כך על הקורות אותו בצבא, על האווירה המיוחדת ועל הקרבות והחפירות.

ציניה עמד קרוב לפינייה עד כמה שיכול היה, מוקסם כולו, והביט בו בעיניים גדולות, חושש שלא לאבד ולו גם מילה אחת היוצאת מפיו. הרשימו במיוחד דבריו על האנטישמיות הסמיה שחילחלה בצבא, על השינאה לאחים-לנשק היהודים. ה"זיד" היה ונשאר האיש השנוא עליהם.

הדרך פינייה סיפר אז בפעם יחידה כיצד יום אחד, הגיע קצין לפלוגה שלהם ושאל מי מוכן להתנדב לצאת מן החפירה לסיור מסויים הכרוך בסכנה רבה. היהודי פינייה — שהיה בחור אמיץ וחזק — התנדב, יצא, מילא את המשימה, נפצע וחזר לחפירה, על מבצעו זה, שדרש אומץ-לב במיוחד, קיבל הדרך פינייה העלאה בדרגה בשם "יפריטור" וכן הענק לו "עלב גיאורגי הקדוש": זהו אות גבורה ראשון במעלה — "זהֶרבריווילאסקו" — עבור סיור הכרוך בחירוף-נפש — שהיה נדיר ביותר בין יהודים. לאות הצטיינות הזוה היו מצורפות גם תעודות שונות שהיקנו לבעליהן זכויות רבות, ובעיקר הזכות לעקוף את חוק ה"נומרוס קלאוזוס" בכניסה לאוניברסיטה. הדרך פינייה התכוון בהחלט לנצל זאת אך בבוא העת התברר, שזכויות אלו שלו נוצלו עד תומן בידי בת-דודה אחת שלנו.

סיפורו של הדרוד פינייה שימש, ברבות הימים, בסיס ליצירתו של אחי "הפלוגה האילמת", ודמותו של פינייה התגלמה כ"דינאל זינגר ב"פרקי רומאן".

. . .

באותם ימים התחילו היהודים בעיירות לחשוש לבאות. המישטר היה עתה חלש ולא הישרה את אותה יציבות ובטחון כמקודם. האנטישמיות פיעמה אמנם כל הזמן, אך בצורה סמויה. ידעו אז שנגישות ביהודים תיתכנה רק על פי פקודה מגבוה. ועכשו רוגשים הכפרים. אין יד מכוונת ומרסנת. הנוער היהודי כבר ידע לאחוז בנשק בעיקר תודות לאלה ששירתו בצבא. התחילו גם להתאמן ולהתכונן להגנה עצמית. הדרוד פינייה, מיד לאחר שחזר לביילוורוקה, הביא לתנופה חזקה את אירגון האימונים בקרב הנוער היהודי במקום.

העתונות היומית הביאה יום יום חדשות מרגשות. זכרתי, יום אחד הגיע עתן יומי בצרוף פלאקאט. העתון בישר על ישיבה סוערת של ה"דומה", שבמהלכה החליטו על נפילת משטר הצאר ועל הקמת ממשלה זמנית בראשותו של קרנסקי. הפלאקאט היה העתק מוגדל של כתב הוויתור של ניקולאי השני על כס-מלכותו. קשה לי לתאר את ההתרגשות הגדולה שאחזה את כל בני-הבית, ובתוכם גם הילדים, למקרא המלים הבאות: "אנחנו ניקולאי השני... מלך פולין... ברו פינלנדיה... מוותר על כס-המלכות לפי רצון העם". באוויר היהודי שמות כמו רודיאנקו, לבוב, צ'חאיזה ועוד. חוברו שירים מלהיבים על המנהיגות החדשה ועל המאבק למען החרות.

קרנסקי, בהיותו גבר יפה-תואר ונואם מזהיר, הלהיב מאד את האינטליגנציה. אך תוכן נאומו הכזיב תוך זמן קצר את הציפיות של העם. הוא הטיף, למעשה, להמשך המלחמה עד הנצחון הסופי, ואת זה העם לא רצה לשמוע.

גם הרחוב היהודי הגיב בהתלהבות למהפכה. לציפיות ולתקווה לעתיד טוב יותר היה בסיס. קיוו לשוויון-זכויות, לממשל יותר ליבראלי, והקץ לחוקי-האפלייה. אנשים בכו ברחובות, התנשקו והתחבקו. אנו יצאנו עם כל בתי-הספר בעיר, בלזויות המורים והמחנכים, וצעדנו בתוך ים של דגלים אדומים ושרנו את ה"מרסלייזה" בקול אדיר. הלכנו בתהלוכה עד תחנת-הרכבת ושם שמענו נואם מטעם הממשלה הזמנית. לאחר כל כמה משפטים שלו פתחנו במחיאות-כפיים סוערות.

בתוך כל ההמולה של הימים האלה הוחלט שאסע עם פינייה לביילוורוקה עד תום חופשת-הקיץ. סבתא ובני-ביתה חזרו בינתיים מפולונוייה — לשם גורשו בעת המלחמה. אמא עמדה בחדשי הריונה האחרונים ונסעתי עשויה להקל עליה במעט.

. . .

פינייה ואני נסענו ברכבת, שהיתה עמוסה באנשי צבא. הגענו לתחנת הרכבת של עיירה הסמוכה לביילוורוקה. לקחנו עגלת-איכרים והגענו לבית-סבתא. את כל חופשת-הקיץ עשיתי שם לקראת תחילת-שנת-הלימודים לקח אותי הדרוד ביזי לפרוסקורוב בדרכו לאדיסה.

הנסיעה לפרוסקורוב היתה קשה: הקרונות היו מלאים עד אפס מקום בחיילים. הם עמדו

במעברים, ישבו על הגג, רבצו על החיבורים בן הקרונות, ניתלו על החלונות על כל צידם הצבאי. כשהגענו לתחנה ביקשתי תפוח-עץ. הדרד ביזי קנה לי אחד במזון ואכלתי אותו ברעבתנות. ואז, בדיוק בתקופת האינקובציה של טיפוס-הבטן קיבלתי חום גבוה שקעתי בחוסר-חשים לשבועות אחדים.

בינתיים קרבו ימיה של אמא ללדת. הרופא שטיפל בי – ד"ר דורפמן, טען שאינו לוקח על עצמו אחריות ללידה בתנאים כאלה, כאשר באותו חדר שוכבת חולת-טיפוס; בבית אין מטבח; אין אפשרות להרתחת לבנים.

במדינה השתוללו מגיפות: ההיספנקה, טיפוס חוזר, טיפוס-הבטן, טיפוס-הבהרות. המגפות הללו הפילו אלפי חללים – עוברת שיצרה פאניקה גדולה בקרב האוכלוסיה.

מחלתי היתה אנושה ביותר, עם סיבוכים קשים, חוסר הכרה ואיבוד חושים מוחלט. לא דיברתי, לא שמעתי, לא ראיתי – לא כלום. כשהתחילו שטיפים-דם חזקים במעיים אמר הרופא שאין לו יותר מה לעשות. המצב נואש. המעיים שלי נקובים ומחוררים. הוא פנה לאמא: "לי אין במה לעזור. אבל אם יש לך פרוטקציה אצל היושב-במרומים, כדאי שתתפללי".

אך יהיה זה אבא שלא אמר נואש. כרגיל בעת משבר לקח את היוזמה בידיו, ניגש לרופא ושאל: "מהו הדבר העשוי עוד לתת תקווה לילדה? הרופא השיב. "שתיה מרובה. אם תצליח להשקותה כל שעה כוס נוזלים, או אולי...." ומשך בכתפיו.

אבא נרתם למשימה. אמא סיפרה לי שהוא ישב לידי 24 שעות ובעקשנות הישקה אותי כפית אחרי כפית. אני הייתי מסובבת את ראשי בסירוב ימינה ושמאלה ואבא, עם ספל החלב, אחרי. בסבלנות אין קץ הכריחני לשתות במשך ימים רבים, למעשה, שבועות אחרים.

מה שאירע בזמן מחלתי שמעתי מפי אמא לאחר זמן: צינייה היה חוזר מהלימודים וכל פעם היה תופס בראשו ושואל: "נו, היא עוד חיה?" ואמר: "אמא, תיראי שיהיה טוב, היא תבריא". באותה תקופה פחדו אנשים להכנס אלינו הביתה; קרובי-משפחה עמדו מתחת לחלון ושאלו בלחש אם אני עדיין נושמת.

זכאן נכנסה לתמונה שרה-הינדה הטובה בעלת-הקול הקטיפתי, הזכורה בסיפורנו מביקוריה בטְרַנְדֶה. היא נכנסה בפשטות לחדר, בלי כל פחד ואמרה: "דודה, אני יודעת מה עובר עליכם. את באה אלי ללדת". היא הבטיחה לאמא לטפל בה כמו בת, ואמנם כך היה. בשקט פנתה אמא לאבא באמרה: "אתה רואה, יוסק'ה, שלח לחמך על פני המים...."

אמא עברה ללדת אצל שרה הינדה. לעזרה הזעיקו את הדחה פאייה מביילוזורקה לבוא לטפל בי. העבודה בבית התנהלה על-פי חלוקת-תפקידים קבועה ומוגדרת: תפקידה של פאייה היה לטפל בי – היא דאגה לניקיוני וכיבסה את המצעים שלי. מתוך מצב של חוסר-הכרה זכורים לי בכל זאת רגעים מיוחדים של פאייה השוכבת לצדי במיטה ללא פחד מהידבקות שרה לי שירים רוסיים ואני מתלווה אליה בלחש. צינייה היה מגיע הביתה מבית-הספר בריצה ותפקידו היה להביא מים ולשטוף את הריצפה. אבא הביא את המצרכים הכין ארוחות קלות.

השתיה המרובה שאבא הכניס בי בעקשנות עזרה, כנראה. הנוזלים מהלו את
הטוקסינים, ואולי עבר המשבר. אחרי שטף-דם חזק במיוחד ירד החום. באותו לילה בו חל
המשבר במחלתי נולד אחי הצעיר חיים.